

*Володимир КОВАЛЕНКО (Чернігів),
Олександр МОЦЯ (Київ)*

Поховання вікінга з Шестовиці

Доба формування Давньоруської держави покликала до життя цілу мережу дружинних центрів, які контролювали найважливіші перехрестя й ділянки водних шляхів: Волхівського, Дніпровського, Волзького, Двинського, що мали принципове значення для забезпечення її безперебійного функціонування. Одним з них було городище Коровель поблизу с. Шестовиця на Десні, нижче Чернігова, що являє собою рештки одного з найбільших на теренах Центрально-Східної Європи табору вікінгів IX–XI ст., котрі знаходились на службі у київських князів.

Всесвітньо відомий комплекс археологічних пам'яток біля с. Шестовиця Чернігівського району Чернігівської області включає два городища з посадами (в південній частині села, в ур. Городище, та на південь від села, в ур. Коровель) і численними курганными групами, більшість з яких не збереглися, а також низку селищ. З них у спеціальній літературі найбільш відоме городище в ур. Коровель з приналежними до нього курганными групами в ур. Діброва, Колодливо, Узвіз і Коровель, в яких протягом минулого століття було розкопано понад 180 насипів.

Городище неправильної округлої форми (площа понад 1 га) розташоване на стрілці вузького сильно видовженого майже по лінії північ-південь мису, що більше, ніж на 1 км, виступає в широку заплаву правого берегу р. Десни, південніше с. Шестовиця, в ур. Коровель. Десна, яка вільно гуляє своєю широкою заплавою, південніше Чернігова більше, ніж на кілометр-півтора відходить від високої правобережної тераси і лише біля Коровеля наближається до неї зі сходу на відстань у кількасот метрів. Приблизно на такій же відстані західніше Коровеля проходив старовинний сухопутний шлях на Київ, що, вийшовши з Чернігова, прямував на південний захід через с. Киїнка. В районі Шестовиці він спускався з високої тераси через ур. Узвіз у заплаву, долаючи долину р. Жердови, і прямував на Слабин, Моровійськ, Лутаву і далі на Вишгород. Відтак той, хто займав Коровель, контролював і водний, і

сухопутний шляхи на Київ. З півночі до городища прилягав чималий за розмірами (700–1000 x 80–400 м) посад, зі сходу та заходу обмежений стрімкими схилами мису, що займав всю територію останнього.

Нові дослідження Шестовицького комплексу, що були відновлені 1998 р. Міжнародною археологічною експедицією Інституту археології НАН України та Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка, дозволили вирішити низку дискусійних питань планової та соціально-топографічної структури городища в ур. Коровель та його посаду; показали, що в X ст. в житті мешканців Шестовиці відбуваються суттєві зміни. Після тривалого періоду конфронтації з місцевим населенням, свідченням чого є чисельні сліди пожеж у культурних нашаруваннях, настав період мирного співіснування. На різних ділянках посаду поряд мирно співіснують садиби з наземними великими житлами з відкритими вогнищами, типовими для вихідців зі Скандинавії, та з традиційними для слов'ян напівземлянковими житлами з глинобитними печами, а в матеріальній культурі, поряд зі співіснуванням в одних комплексах речей слов'янського, скандинавського, фінно-угорського, балтського та тюркського походження, відбувається поступова слов'янізація побутового реманенту та особливо – посуду. З'являються численні речі-гібриди (рогові кочедики з мордами драконів, типові для давньоруських пам'яток прясельця з овруцького сланцю, але прикрашені рунічними написами, ординарні давньоруські горщики, але з клеймами у вигляді свастики, кістяні гольники, прикрашені личинами скандинавських богів тощо). Все це є незаперечними свідченнями поступової, але неухильної інтеграції прибульців у слов'янське культурне середовище Русі–України, їх культурної і етнічної асиміляції.

У ході досліджень у різних частинах комплексу було відкрито і кілька десятків нових поховальних комплексів різних періодів існування пам'ятки, з-поміж яких найцікавішим, звичайно, є поховання в камерній гробниці, відкрите влітку 2006 р. Цьому сприяло обстеження території навколо посаду городища на краю тераси р. Десни, за 1,5 км на північний схід від городища. Огляд місцевості та зачистка стінок траншеї 1941 р. дозволили виявити залишки розораного курганного насипу, висотою до 0,5 м. Для впевненості тут вирішено було закласти перехресні траншеї, в яких на рівні похованого материка знайдені ровики від курганів, шириною 2–2,5 м, що обмежували площадку діаметром 12–12,5 м. Після цього в південно-східній частині насипу був закладений розкоп, у якому на рівні похованого ґрунту виявлена поховальна яма підквадратної форми (4,4x3,96 м), орієнтована кутами за сторонами світу. В процесі робіт вдалося встановити, що в яму була впущена зрубна конструкція, складена з деревин, діаметром 10–15 см “в обло” із залишком, кінці яких на кілька см увійшли в материкові стіни поховальної ями.

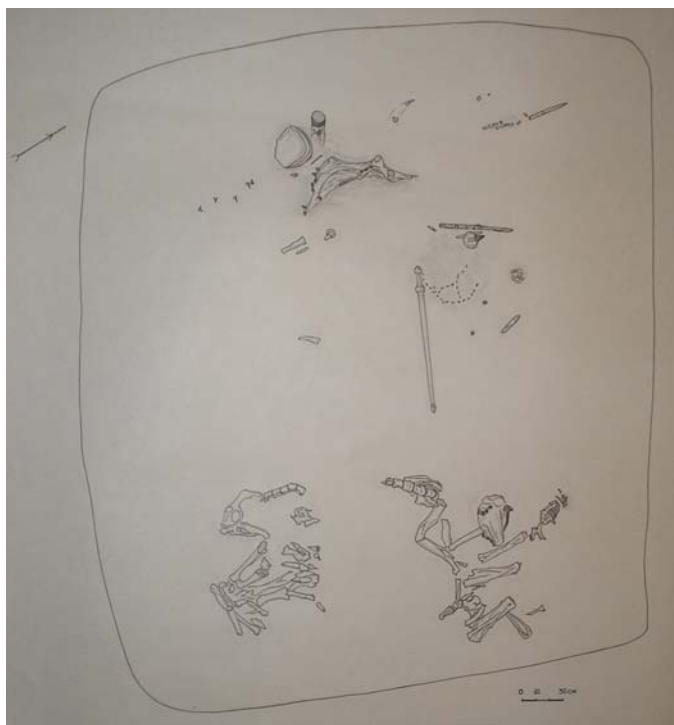
У південно-східній частині (в ногах у господаря) знаходився скелет коня з підігнутими ногами покладений на лівий бік (мал. 1). На черепі збереглася шкіряна вуздечка, багато прикрашена чотирма десятками срібних із позолотою бляшок різної форми, а в пащі знаходились залізні вудила.

Майже в центрі камери розчищений великий (довжина 103 см) залізний меч у піхвах, прикрашених бронзовим наконечником із зображенням дракона в давньоскандинавському стилі (мал. 2). Неподалік від меча знаходилась грудка піску, з якої стирчав конус з тонкого листового срібла, прикрашений великою зерню. Як виявилось, це все, що збереглося від померлого: залишки черепа, що знаходились на місці хутряної шапки, прикрашеної зверху срібним ковпачком. На північ від шапки перпендикулярно до меча був покладений довгий (58 см) залізний ніж-скрамасак у піхвах з бронзовими накладками із прорізним орнаментом та 2 точильні бруски.

У північній частині камери на дні лежало шкіряне сідло, прикрашене срібними бляшками та решмами з позолотою (мал. 3), під яким знаходилося два залізні стремена з вигнутою підніжкою; поряд – залишки залізного казана і, можливо, залізна сковорода під ним та великий ритон з турячого рога, прикрашеного по поверхні накладками з тонкого срібного листа і по вінцю срібною пластиною, орнаментованою у вигляді “городків”. У північному куті камери знайдений довгий (29 см) залізний наконечник списа з обтягнутою срібною платівкою втулкою, біля якого знаходилося 13 обкладинок дерев’яного дrevка у вигляді срібних позолочених пластин з невеликими цвяхами для кріплення. Списа, скоріш за все, мав значну довжину і тому був покладений з кута в кут камери, про що свідчить місцезнаходження вістря списа на середині глибини камери.

В просторі між вістрям списа та сідлом фіксувалися залишки ще одного ритона з турячого рогу, але меншого за розмірами. Нижче сідла лежали: залізна бойова сокира та ніж, а ще нижче – невелика сокира-чекан. На південь від шапки знайдено залишки шкіряної сумки з трьома застібками та 40 золото-скляних намистин. Далі на південь від шапки знайдено два срібних персні з широкими овалоподібними щитками. Знахідка намистин і перснів, начебто, вказує на присутність у похованні жінки, як і в багатьох інших багатих комплексах шестовицького некрополя. В усякому разі, в жодному з шестовицьких курганів персні не траплялися в чоловічих похованнях.

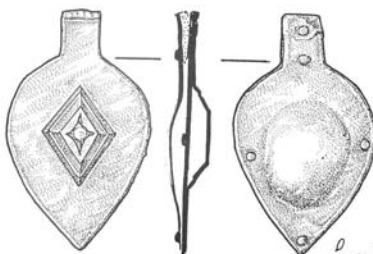
Не додали ясності і попередні результати проведених аналізів. Зокрема, у “Звіті про антропологічне дослідження людських кісток, знайдених у камері кургану 2 з Шестовиці 2006, кург. група № 6”, поданому науковим співробітником відділу біоархеології Інституту археології НАН України к. і. н. О. Козак, зазначено, що антропологічні рештки з поховання репрезентовані лише “ділянкою тім’яної кістки в області середини сагітального шва”, причому “структура поверхні

1

2

3

кістки, інтенсивність утворення відбитків судин відповідають молодому віку людини; можливо, від підліткового – до 20–25 років”, та “рештками корінного зуба, найімовірніше другого мандибулярного моляру (нижня щелепа); середній вік людини становить 14–16 (18) років. Візуально розміри зуба невеликі. Можливо, що він належить досить грацильному індивіду (грацильному малому чоловіку, жінці або підлітку)”. Аналізуючи знахідки решток текстиля з комплексу, науковий співробітник Інституту історії матеріальної культури РАН к. і. н. К. Михайлов також відзначає, що з-поміж 5 фрагментів тканин, зафіксованих у похованні, частина належить шерстяному плащу, підбитому хутром і облямованому сріботканою тасьмою. Аналогії подібній верхній накидці, обшитій тасьмою, походять з поховальних камер середини X ст. некрополя данського міста Хедебю, проте, на відміну від шестовицької знахідки, накидки з Хедебю знайдені виключно в жіночих комплексах у камерах № 188/1960, № 2/1963, № 5/1964 могильника Сюдебрауп та в данському ж похованні кінця X ст. з Хенінкірхе. Відтак, відповіді однозначно на запитання про присутність жінки в цьому похованні поки навряд чи можливо, і не виключено, що ця інтрига так і залишиться остаточно не з’ясованою.

Більшість речей з камери свідчать про приналежність похованого до дружинного стану, а, судячи з наявності в могилі турячих рогів-ритонів, похований, можливо, виконував і функції жерця (“хевдинга” скандинавської міфології). Скоріш за все, досліджений курган містив поховання ватажка (чи одного з ватажків) шестовицької дружини, на що можуть вказувати спис із позолоченою втулкою і повний набір зброї. Судячи з типології більшості речей, поховання відноситься до першої половини X ст., а небіжчик за походженням був скандинавом. Близьку дату дають і три подібних за складом інвентаря кургани – № 36, де виявлена половинка срібного диргема Наср ібн Ахмеда (927 р.), № 83, в якому знайдені 2 мідні візантійські монети імператора Льва VI (862–912 рр.) та № 110, що за знахідкою срібного диргема Ахмеда ібн Ісмаїла датується першою чвертю X ст.

* * *

Volodymyr Kovalenko (Tjernihiv), Oleksandr Motsja (Kyjiv/Kiev)

Vikingarav i Sjestovytjsja

2006 hittades en gravkammare innehållande en ung viking med framstående position vid utgrävningar genomförda av ukrainska arkeologer bland gravhögar nära byn Sjestovytjsja i Tjernihivs län. I graven hittades rester av en betslad häst, lämningar av ett järnsvärd, en lädersadel, järnsporrar, kittlar och vapen. Några mänskliga ben hittades inte, däremot en rad fynd som tyder på en möjlig parbegravning.